

125E JAARGANG – 2024 | 2 (MEI - SEPT.)

volks- kunde

TIJDSCHRIFT OVER
DE CULTUUR VAN HET
DAGELIJKS LEVEN

ISSN 0042-8523

Uitgegeven met steun van de
Vlaamse overheid,
de Universitaire Stichting van België,
het Vera Himlerfonds en Musea
en Erfgoed Antwerpen vzw

Vlaanderen
verbeelding werkt

folio
tijdschriften
& magazines

Redactie: lic. Paul Catteeuw (redactiesecretaris; Kontich),
dra. Sofie De Ruysser (Antwerpen), prof. dr. Hester Dibbits (Amsterdam),
prof. dr. Sophie Elpers (Arnhem), dra. Roselyne Francken (Antwerpen),
prof. dr. Hans Geybels (Leuven), prof. dr. Marc Jacobs (Brugge),
prof. dr. Maarten Larmuseau (Kessel-Lo), prof. dr. Theo Meder (Almere),
dra. Jorijn Neyrinck (Brugge), dra. Hilde Schoefs (Bilzen),
prof. dr. Annick Schramme (Berchem), dra. Els Veraverbeke (Gent),
prof. dr. Johan Verberckmoes (Heverlee), dr. Gregory Vercauteren (Mortsel)
Verantwoordelijke uitgever: dr. Jur. Paul Peeters ('s-Gravenwezel/Schilde),
lic. Sigrid Peeters (Oelegem/Ranst)
Beeld- en eindredactie: Paul Catteeuw & Johan Verberckmoes

Adressen

Redactie: J.B. Reykerslaan 28, 2550 Kontich, redactie@volkskunde.be
Beheer-Uitgeverij: vzw Centrum voor Studie en Documentatie,
Gillès de Pélichylei 97, 2970 's-Gravenwezel (Schilde), info@volkskunde.be

Website

<https://www.volkskunde.be>

Jaarabonnement

Voor België: € 24,00 – buiten België € 30,00

Voor nummers buiten abonnement: info@volkskunde.be

Het tijdschrift *Volkskunde* werd opgericht in 1888 door August Gittée en Pol de Mont. In 1894 werd Alfons De Cock redacteur.

Van 1914 tot 1920 hield "Volkskunde" op te verschijnen. Daarna berustte de leiding bij Victor de Meyere, vanaf 1936 bijgestaan door Jan de Vries. Vanaf 1938 hebben Jan de Vries, Maurits De Meyer, Pieter Jacobus Meertens en Karel Constant Peeters het tijdschrift voortgezet samen met Jan Gessler en Paul De Keyser.

De nieuwe reeks begon met de 43e jaargang (1940-41). Vanaf 1967 werd de redactie geleid door P.J. Meertens en K.C. Peeters, vanaf 1972 aangevuld door Jan Theuwissen en Johannes Jacobus Voskuil.

Na het overlijden van K.C. Peeters werd vanaf 1976 de redactie geleid door Jan Theuwissen en Stefaan Top. Van 2008 tot 2020 was Stefaan Top eindredacteur.

In 2012 werd de reeks vanaf de 113e jaargang in zijn huidige vorm vernieuwd.

Vanaf 2021 leiden Paul Catteeuw en Johan Verberckmoes de beeld- en eindredactie. De redactie is interdisciplinair en Vlaams-Nederlands samengesteld.

O.-L.-Vrouw Oorzaak onze Blijdschap van Tongeren

Een middeleeuws fragment in omloop

Het belangrijkste cultureel voorwerp van de Basiliek Onze-Lieve-Vrouw in Tongeren moet het beeld van Onze-Lieve-Vrouw Oorzaak onze Blijdschap zijn (afb. 1).¹ Dit middeleeuws gepolychromeerde houten beeld staat opgesteld in een vitrine in het noordelijk deel van de basiliek, aan de scheiding van het schip met het koor. Het cultusbeeld zelf dateert uit de late 15e eeuw en is door een beeldhouwer ergens in het Maasland uitgewerkt.² Sinds het ontstaan van het beeld bestaat er een grote devotie voor dit object en geven de vele brandende kaarsen bij het beeld vandaag nog altijd blijk van een grote appreciatie en een blijvende cultus. Ook tijdens de zevenjaarlijkse feesten die in de regio Maas-Rijn geregeld plaatsvinden, in Tongeren werd deze traditie sinds het einde van de 19e eeuw tot de Kroningsfeesten omgedoopt, blijft het beeld in Tongeren een belangrijke plaats innemen.³ Jarenlang moet het cultusobject als een zwarte Madonna zijn aanzien (fig. 2), omdat het door het vele roet van de kaarsen donkerbruin tot zwart kleurde. Dankzij een grondige restauratie door het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) straalt het beeld al sinds enkele decennia terug in volle glorie, zoals het oorspronkelijk was bedoeld.⁴

* Wetenschappelijk medewerker Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium. Het onderzoek dat tot deze resultaten leidde, werd gesubsidieerd door het Federaal wetenschapsbeleid via het contract nr. B2/233/P2/PaReS.

- 1 Voor de realisatie van dit artikel dank ik graag Christiaan Doucet die bereidwillig was om voor dit interview verschillende uren tijd vrij te maken. Hij heeft ook nadien de tijd genomen om de uitgeschreven tekst verschillende malen na te lezen. Dank gaat ook uit naar Jorijn Neyrinck (Werkplaats Immaterieel Erfgoed) die me hielp bij de vragen van het interview.
- 2 Christina Ceulemans, Robert Didier & Jan Gerits (red.), *Laat-gotische beeldhouwkunst uit Limburg en grensland*. Sint-Truiden, 1990, inventaris III.56, nummer 558; Caroline Vandegheuchte en Dirk Bouve, *Onze-Lieve-Vrouw-Geboorte Basiliek Tongeren: inventaris-catalogus roerend patrimonium*. Tongeren, 2004, p. 60-61 (inv. nr. OLV-BE-039).
- 3 Zie over deze traditie in de Maas-Rijn regio: Gert Gielis en Sebastien Libens, *Het zevende jaar. Processies in de regio Maas-Rijn*. Leuven, 2010.
- 4 Dominique Otjacques-Dustin, Luc Repers, Jana Sanyova & Myriam Serck-Dewaide, 'La Vierge à l'Enfant de la basilique Notre-Dame de Tongres / Madonna met Kind van de Onze-Lieve-Vrouwbasiliek van Tongeren', *Bulletin de l'Institut royal du Patrimoine artistique / Bulletin van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium*, 28, 1999-2000, p. 63-83; Brussel, KIK, dossiernummer 1989.04362.

Afb. 1: Onbekende Maaslandse meester, O.-L.-Vrouw Oorzaak onzer Blijdschap van Tongeren, 1479. Tongeren, Basiliek Onze-Lieve-Vrouw. Foto Jeroen Reyniers, foto-opname februari 2024

Afb. 2: Onbekende Maaslandse meester, O.-L.-Vrouw Oorzaak onzer Blijdschap van Tongeren, 1479, foto-opname vóór restauratie KIK. Foto CC-BY KIK-IRPA, Brussel, fotonummer Goo3122

Afb. 3-4: Fragmentje van het Onze-Lieve-Vrouwebeeld op een kaartje en in een plasticje. Foto's Jeroen Reyniers, foto-opname februari 2024

Toen Jeroen Reyniers op 16 maart 2023 in de Tongerse basiliek een voordracht gaf met als titel “Relieken. Uniek erfgoed herontdekt”, werd hij nadien door Christiaan Doucet aangesproken. Deze man beweerde een klein fragment van het Onze-Lieve-Vrouwebeeld uit de basiliek in het bezit te hebben en tijdens het gesprek haalde hij het fier uit zijn portefeuille (afb. 3-4). Het is een stukje hout van 1,4 bij 0,9 centimeter dat in een plasticje van 9,5 bij 7 cm zit. Het fragment van het religieus beeldhouwwerk nooit door hem afgezaagd of afgebroken. Het lag er gewoon om op te rapen nadat het beeld eens was gevallen. Die tragische gebeurtenis zou net voor de Kroningsfeesten van 1946 zijn gebeurd. Het zware Mariabeeld viel toen omver bij het afnemen van de sokkel en hierdoor liep het onherroepelijke schade op.⁵

Van het beeld is heel wat beeldmateriaal beschikbaar. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was het beeld er al niet goed aan toe. Mogelijk was het beeld ervoor ook al een keer gevallen, zo getuigt alleszins het beschadigde voorhoofd van Maria (afb. 5). Bij een nieuwe foto-opname in 1943 bleek niets veranderd te zijn (afb. 6). De schade werd tijdens de processie deels verstoppt door de grote kroon op haar hoofd te plaatsen. Dat het gelaat van Maria er tegenwoordig anders uitziet dan toen (afb. 7), is te verklaren dankzij het verslag van Kortleven.⁶ Na de val van het beeld in 1946 was een restaurator aangesteld en die kwam tot de vaststelling dat het gehele gezicht van Maria was overpleisterd. Hij kreeg toen de opdracht om het originele gezicht van Maria terug tevoorschijn te halen.

5 Dat verhaal is ook neergepend door Kortleven. Zijn bijdrage werd gepubliceerd in het boek dat over het Mariabeeld verscheen: E. H. Kortleven, 'O.-L.-Vrouw met de glimlach. Waarom in 1946 de pleisterlaag van het gelaat afgenomen werd. Verslag van een ooggetuige', in *Een beeld van een beeld. 1479-1979. Vijfhonderd jaar Mariaverering en meer...* Tongeren, 1979, z. p.

6 Kortleven, *O.-L.-Vrouw met de glimlach*.

Afb. 5: O.-L.-Vrouw Oorzaak onzer Blijdschap van Tongeren, foto-opname 1917/18. CC-BY KIK-IRPA, Brussel, fotonummer Bo20450

Afb. 6: O.-L.-Vrouw Oorzaak onzer Blijdschap van Tongeren, foto-opname 1943. CC-BY KIK-IRPA, Brussel, fotonummer A034282

Afb. 7: O.-L.-Vrouw Oorzaak onzer Blijdschap van Tongeren (huidige toestand), foto-opname na restauratie in het KIK. CC-BY KIK-IRPA, Brussel, fotonummer Goo4o49

- 1 Het kleine partikeltje dat Christaan in zijn portefeuille bewaart, is als een waar
- 2 relik. Het is voor hem een belangrijke herinnering aan Onze-Lieve-Vrouw,
- 3 een fragmentje hout dat sinds de val van 1946 een eigen leven is gaan leiden.
- 4 Om dit verhaal (immaterieel erfgoed) een plaats te kunnen geven binnen de
- 5 kunsthistorische literatuur van het beeld, werd de bezitter over zijn bijzondere

rijkdom geïnterviewd. Het interview vond plaats in de ruimte van de *suisse*⁷ in de basiliek op dinsdag 20 februari 2024.

Jeroen: Dag Christiaan. Wie bent u? Stel u even voor.

Christiaan: Ik ben Christiaan Doucet, geboren op 26 november 1945. Ik ben van beroep oud-bankbediende en ben eerst nog op andere plekken actief geweest. Ik ben dan op de Kredietbank begonnen en daar heb ik dan 26 jaar gewerkt.

Jeroen: U bent een geboren en getogen Tongenaar?

Christiaan: Ik ben geboren en getogen in Tongeren. Mijn vader was een Tongenaar, mijn moeder niet. Zij was van Eke bij Nazareth, in de omgeving van Gent. Ze was heel katholiek en was samen met haar man bij eerwaarde heer Christiaan Thysen⁸, een lamme priester, gaan wonen toen ik werd geboren. Wij woonden bij hem in en dat was op de Albertwal. Wij hadden onze plek op de bovenverdieping. Die lamme priester wilde absoluut mijn peter zijn. Maar hij kon niet naar de kerk, dus heb ik een ‘peterlap’ gehad, zoals ze dat zeggen. Maar die lamme priester wou absoluut dat ik priester werd. Ik herinner me nog dat hij een binnenhuiskapel had waar hij de mis deed. Hij had mij gezegd: “die kelk is voor u. Dat is voor je eerste mis en die kazuifel ga je dan aandoen”. Dat is heel anders verlopen natuurlijk. Mijn peter heeft ook mijn namen gekozen. Vandaar, ik heet Christiaan Godfried Emmanuel, dus altijd met God gebonden. Vriend van God en met God.

Jeroen: Mag ik aannemen dat u al vaker in de basiliek bent geweest?

Christiaan: Ja, eerst was ik van de parochie Sint-Jan, omdat ik op de Albertwal woonde. In 1953 ben ik de eerste keer met de Kroningsprocessie meegegaan als edelknaap. In 1960 ben ik dan met de tempelknappen meegegaan. Ik kon tamelijk goed zingen en dat was mijn leraar van de derde leerjaar onmiddellijk opgevallen. Hij was de stichter van het knapenkor Onze-Lieve-Vrouw. Dus hadden we een eerste binding. We kwamen in de basiliek zingen en dat was meestal met Kerstmis en met Pasen. Ik moest meestal zingen bovenop het doksaal. Ik ben nadien ook jarenlang misdienaar geweest.

7 Een *suisse* is de ordebewaker van de basiliek. Voor de Tongerse basiliek is dat Tony Achtergael en zijn bureel is naast de toren, aan de zuidelijke kant. Naar aanleiding van een interview definieerde hij zijn functie als volgt: “Als *suisse* ben ik eigenlijk de bewaker van de basiliek. Ik probeer de orde dus te bewaren, maar ik sta ook in voor het onderhoud van de basiliek. Ik poets het koper en één keer per maand dwell ik heel de basiliek met de hand. Bij speciale gelegenheden steek ik ook een handje toe bij de versiering.” Zie: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2023/12/15/tongeren-suisse/> (bezocht op 12 april 2024).

8 Hij werd geboren in Grote-Spouwen op 23 september 1874. Zijn priesterwijding vond plaats op 5 april 1899 in Luik. Nadien werd hij in oktober 1898 leraar van het Sint-Jozefcollege in Hasselt en vervolgens rector in Hoepertingen vanaf oktober 1904. Daarnaast was hij kapelaan te Lummen vanaf december 1907, pastoor van Berlingen vanaf juli 1912 en pastoor in Berg vanaf december 1922. In april 1932 werd hij rustend pastoor. Hij overleed in Tongeren op 25 september 1950. Deze informatie werd van zijn doodsprentje overgenomen.

Jeroen: Toen is uw eerste interesse voor de basiliek en de Kroningsfeesten gekomen?

Christiaan: Zeker. Het is dan meteen ook het startschot geweest om elke keer met de Kroningsfeesten mee te doen. Sindsdien ben ik iedere keer mee geweest, dus vorig jaar [in 2023] opnieuw. Dat was dus voor de elfde keer.

Jeroen: Het beeld van Onze-Lieve-Vrouw Oorzaak onze Blijdschap neemt een prominente plek in de basiliek. Hoe bekend en belangrijk is dit beeld voor u?

Christiaan: Dat is heel bekend voor mij. Ik ben heel christelijk opgevoed. Ik heb heel veel aan Onze-Lieve-Vrouw te danken en ik moet ook zeggen, mijn ‘moederke’ helpt me praktisch altijd als ik iets vraag. De kleinkinderen studeren verder. Als ze examen moeten maken steek ik, en mijn vrouw trouwens ook, een kaarsje aan thuis bij het beeld van Onze-Lieve-Vrouw. Als ze dan een goed gevoel hebben bij hun gemaakte examen zeg ik: “Ah, ja, mijn kaarsje heeft gebrand hé”. Bij ons thuis hangen verschillende voorstellingen van Onze-Lieve-Vrouw op. Ik heb ook een hele collectie devotieprenten van Maria. Mijn vrouw heeft Onze-Lieve-Vrouw van Tongeren zelfs gekantklost. Dat hangt ook bij ons op.

Jeroen: Het Mariabeeld gaat om de zeven jaar mee in de processie van de Kroningsfeesten. Dat beeld is altijd hetzelfde gekleed en gepresenteerd?

Christiaan: Vroeger was het beeld zwart. Dit kwam door de kaarsen vlak aan het beeld, door al het roet. Ik had ze vroeger ook nooit anders gezien, behalve dan na de restauratie. Dat ze er nu anders uitziet dan in mijn jeugdijaren, dat vind ik niet erg. Het is voor mij geen probleem dat de levende kleuren terug tevoorschijn zijn gekomen. Dat was vroeger ook zo met beelden bij de Romeinen. Dat is nu ook duidelijk geworden in de tentoonstelling “De oudheid in kleur” in het Gallo-Romeins museum.⁹

Ik herinner me nog goed dat Onze-Lieve-Vrouw een paar keer in Riksingem is geweest met de Kroningsfeesten. Toen ging de echte Onze-Lieve-Vrouw nog langs in de verschillende parochies. Ik ben blijven waken bij haar 's nachts. We waren dan met vier of vijf man. Er werd gekaart en regelmatig gingen we eens kijken of er niets gebeurde in die kerk, of er geen inbrekers waren of zo. Want dat was een miraculeus beeld dat rond ging. In Brussel hebben ze beslist dat dat niet meer

9 De tentoonstelling vond plaats in het Gallo-Romeins museum van Tongeren, van 21 oktober 2023 tot 1 september 2024.

mocht.¹⁰ Nu gaat het Processiebeeld, dat boven in het Teseum staat, van dorp tot dorp. In ieder dorp wordt dit beeld prachtig ontvangen.

Jeroen: Dus het authentieke beeld staat permanent in de basiliek?

Christiaan: Behalve bij de Kroningsfeesten! Met de Kroningsprocessie, de “ommegang” zal ze dat hier noemen, gaat het mee en dan komt het buiten. Maar dan ook in een glazen kooi waar het nu in staat, want dan zou het erger zijn moest dat nat worden. De temperatuurschommelingen zijn ook niet goed. Met de Kroning trekken ze er een plastieken kap over om dat beeld te transporteren. Dus in de parochies is de kopie die wordt getoond. Ook met de Sacramentsprocessie of met de processie van Tongeren Kermis, de zondag na 8 september, gaat de kopie mee. Maar dan wel met de originele mantels en de kroon.

Jeroen: Wat heeft u bij?

Christiaan: Ik heb een stukje van het Mariabeeld bij mij. Dat stukje dat ik in het bezit heb, moet in de basiliek zijn gevonden. In 1946 is dat Mariabeeld gevallen, iets voor de Kroning. Waarschijnlijk doordat ze het beeld wilden afnemen om met de Kroningsprocessie mee te gaan. Dan is dat beeld in de basiliek gerestaureerd. Dan zijn er toen verschillende stukjes opgeraapt. Ik denk dat het een fragmentje is van het voorhoofd van Onze-Lieve-Vrouw. Er waren meerdere personen die zo’n stukje meenamen naar huis. Ik heb dat verteld onder meer aan eerwaarde heer Guy Hertogen en die zei: “Dat verhaal ken ik. Want ik heb ook zo’n stukje van mijn moeder gekregen. Ik heb dat onderaan aan mijn kelk van mijn eerste mis en die kelk heb ik ergens in Brugge laten maken. Als ik sterf dan schenk ik die kelk aan de kerkfabriek van Tongeren”. Tijdens de laatste Kroningsfeesten heeft hij mij dat gezegd. Er kunnen nog meerdere mensen zijn, die zo’n stukjes van Onze-Lieve-Vrouw bezitten, maar niet weten wat ze hebben. Of van een grootvader gekregen. Je moet het al weten dat het afkomstig is van het beeld.

Jeroen: Hoe heeft u het in het bezit gekregen, want het beeld is in 1946 gevallen?

Christiaan: Ik heb mijn stukje van mijn moeder gekregen. Ze zei op een bepaald moment: “Christiaan, kom eens hier. Ik heb iets voor u”. Ik

10 Het KIK kwam na de restauratie van het middeleeuwse beeld, en in overeenkomst met het Kroningscomité, tot het advies dat het object minder vaak gemanipuleerd mag worden en het eigenlijk best enkel en alleen tijdens de Processie rondgedragen wordt. Er is toen een replica van het Mariabeeld gemaakt en dat staat permanent tentoongesteld in het Teseum. Deze replica gaat om de zeven jaar uit naar de verschillende parochies, naar aanleiding van de Kroningsfeesten. Zie ook: Julie Aerts, ‘Conservation du patrimoine versus usage liturgique lors de la procession du Couronnement à Tongres’, in: *Patrimoines en mouvement. Entre préservation et dévotion. Actes du colloque international des 27 et 28 avril 2017, Institut royal du Patrimoine Artistique (IRPA), Bruxelles* (Protection du Patrimoine culturel, 3). Brussel, 2019, p. 111.

heb het nadien in een plasticke gestoken. Ik heb dat toen altijd thuis bewaard. De laatste tijd draag ik dat meestal bij mij, want ik zie dat als een relikwie. Ik houd het eigenlijk altijd bij in mijn portefeuille. Ik neem het dus overal mee en ik bedank Onze-Lieve-Vrouw daar ook regelmatig voor dat ik dat heb, of beter: dat ik dat mag hebben.

Jeroen: Wat voor materiaal is dat stukje nu in het plasticke?

Christiaan: Willen we het eens opendoen? Dan is het misschien klaarder als ik het eruit neem, dan kunnen we het bekijken. Ik weet natuurlijk niet of het echt is. Het minst dat je het vastpakt, vallen er wel kleine stukjes van af. Ik denk dat het brozer wordt als de lucht er aan komt.

Jeroen: Het fragment is heel donker van kleur. Gips lijkt het niet te zijn. Ja, ik zie de nerven van het hout goed.

Christiaan: Is dat hout? Ah! Dus het is een stukje hout, dan zal het wel een stukje zijn van het gelaat van Maria. Daarom ben ik er nu praktisch zeker van dat dat stukje ook echt is, omdat er meerdere in omloop zijn.

Jeroen: Voor u is het zo al voldoende om aan te nemen dat het afkomstig is van het beeld?

Christiaan: Voor mij is het al voldoende, maar als je wil mag je een stukje meenemen voor onderzoek. Voor de wetenschap mag het. Als het kan bewezen worden, dan ben ik heel zeker dat het verhaal klopt.

Jeroen: Zo'n onderzoek kost natuurlijk wat geld en je moet ook een stuk afstaan dat je nadien niet meer kan terugkrijgen, omdat het wordt opgebrand. Met die informatie in het achterhoofd, zou u het dan nog willen laten onderzoeken?

Christiaan: Ja, maar ja, als het veel zou kosten om het te onderzoeken ... en ja, als er dan stukken van afgezaagd moeten worden. Hoe ziet het er dan uiteindelijk nog uit? Stel dat zo'n onderzoek gratis zou zijn, dan zou ik het wel laten bestuderen. Want ik blijf curieus.

Mijn stukje was oorspronkelijk groter. Ik heb het voordien gebroken en een stukje daarvan aan eerwaarde heer Rik Palmans, de oud-deken, gegeven. Hij heeft het aan iemand van de basiliek afgestaan, maar hij weet niet waar het nu is. Het moet dus nog ergens in de basiliek zijn. Iemand moet het hebben weggestoken, misschien niet wetende wat het is. Als ik dat had geweten, dan had ik dat ander stuk bijgehouden. Het stukje hout was ervoor dubbel zo groot zoals het nu is, vooraleer ik het in twee brak.

Jeroen: Stel dat het fragmentje na onderzoek toch uitwijst dat het niet zou kloppen, is dat een probleem?

Christiaan: Indien dit object niet zou kloppen, zou ik het wel erg vinden, want dan zou mijn moeder me iets wijsgemaakt hebben. Ik herinner mij ook nog toen ik het gekregen heb. Het zat toen in een

doosje waarop je moest klikken en er hadden van die zwarte pastilletjes ingezet, tegen een verkoudheid en heesheid.

Stel dat mijn stukje hout toch niet echt van het beeld is, ja dan is het andere stukje dat in omloop is ook niet echt. Of toch? Wat het resultaat dan ook mag wezen, ik zou het niet weggooien of niet minder gebruiken. Het behoudt altijd een vaste plek in mijn portefeuille.

Jeroen: Naar aanleiding van ons interview heb ik je fragmentje van het beeld een tijd lang bij mij thuis mogen houden. Ik wilde het zeker niet verliezen, vandaar dat ik het veilig in mijn nachtkastje opborg. Maar wat deed dat nu met u toen het langere tijd bij mij zat?

Christiaan: In het begin vond ik het niet vervelend, op het laatste dacht ik wel: “Ja, ik had het toch graag teruggehad”. Ik heb toen ook de voorzitter van de kerkfabriek gevraagd om met u contact te zoeken, om eens te polsen waar het nu zat. Voor mij is dat financieel niet veel waard, maar emotioneel wel. Je kunt er geen prijs op plakken.

Jeroen: Wat doet het nu met u om dit allemaal te vertellen? Ik kan me inbeelden dat je dit verhaal niet vaak aan anderen vertelt.

Christiaan: Ik ben zeer gelovig en ik ben blij dat ik dat aan u kan zeggen. Jij kwam een uiteenzetting geven over relieken in maart en ik dacht onmiddellijk: “Ik heb dat stukje bij. Je zei dat relieken onderzocht worden. Dus ik ga dat vragen. Dan ben ik zeker dat het dat is”. Maar vermits we nu goed kunnen zien dat het hout is, ben ik nog zekerder dat het inderdaad zo’n stukje is van het beeld.

Jeroen: Stel dat er een museum u nu contacteert, interesse toont voor het fragmentje en daar onverwacht een beduidend hoge prijs voor willen geven, zou u het dan afstaan?

Christiaan: Het zou fijn zijn, maar nee. Ik weet het toch niet ... dan ben ik het kwijt hé (lachend). En ook, stel dat het dan in Amerika zou belanden. Ik kan moeilijk helemaal naar daar vliegen om te gaan kijken of het er daar dan wel ergens ligt. Als het een museum dichterbij huis is dan misschien wel. Als men mij nu moest vragen om het eens tentoon te stellen, dan zou ik daar wel onmiddellijk akkoord mee zijn. Als er een museum in Tongeren interesse voor zou hebben, dan zou ik dat ook permanent durven afstaan. En dan kan ik er nog altijd eens naar gaan kijken.

Jeroen: We worden er allen niet jonger op. Waar zou u persoonlijk allerliefst het fragmentje in de toekomst naartoe zien gaan?

Christiaan: Wat gaat er met dat stukje gebeuren als ik sterf? Dat weet ik niet. Misschien moet ik dat in mijn testament zetten dat ik het ergens schenk. Dan zou ik dat bijvoorbeeld aan de kerkfabriek van de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek kunnen schenken. Als er eens een oproep zou zijn en er keren er meerdere terug naar de basiliek, dan geef ik het zeker af.

Jeroen: Misschien is het nog interessant om eens een oproep te doen en te vragen wie nog zo een fragmentje in het bezit heeft.

Christiaan: Dat zou fijn zijn en misschien komt dan ook mijn tweede stukje terug aan het licht (lachend).

Jeroen: Zullen we eens naar het beeld gaan kijken?

Christiaan: Ja, dat is goed. Als ik bij het beeld kom, dan word ik rustiger. Dan vind ik echt de kracht om verder te doen. Onder alle heiligen is Maria mijn favoriet ... Sint-Antonius eigenlijk ook. Als ik iets kwijt ben dan moet ik maar zeggen: "Antoniuske, jong. Helpt me eens". Een beetje daarna vind ik het dan terug en dan zeg ik: "Ah verdekke, daar ligt het" (lachend). Het is misschien wel bijgeloof, maar ja. Het geeft me een houvast.

Na het gesprek plaatste Christiaan zijn stukje hout terug in het plasticje en verdween het onmiddellijk in zijn portefeuille. De ruimte werd verlaten en er werd door de basiliek gewandeld. Elke keer opnieuw valt op dat er altijd mensen in de basiliek zijn, hetzij vanuit een religieuze of een toeristische overweging. Zodra het beeld meer en meer voor ogen kwam, viel de bijzondere encensering van het altaar, de pracht van het beeld, de rust en de sereniteit rond het object sterk op. Verschillende stoelen voor het beeld waren op dat moment bezet en de gezichten van die personen waren allen naar het beeld gericht. Links van het middeleeuwse cultusobject had net een vrouw een noveenkaars voor Onze-Lieve-Vrouw aangestoken.

Jeroen: Het beeld staat altijd aan dat altaar?

Christiaan: Ja, ze heeft daar altijd haar vast plek gehad, aan de noordzijde van de kerk. Ik heb het niet anders geweten. Het enige verschil is dat er vroeger de brandende kaarsen voor het beeld stonden. Dat is nu veranderd en opgeschoven, meer naar de zijdeur.

Jeroen: Maria is één van je favoriete heiligen. Kom je dan vaker naar het beeld in de basiliek?

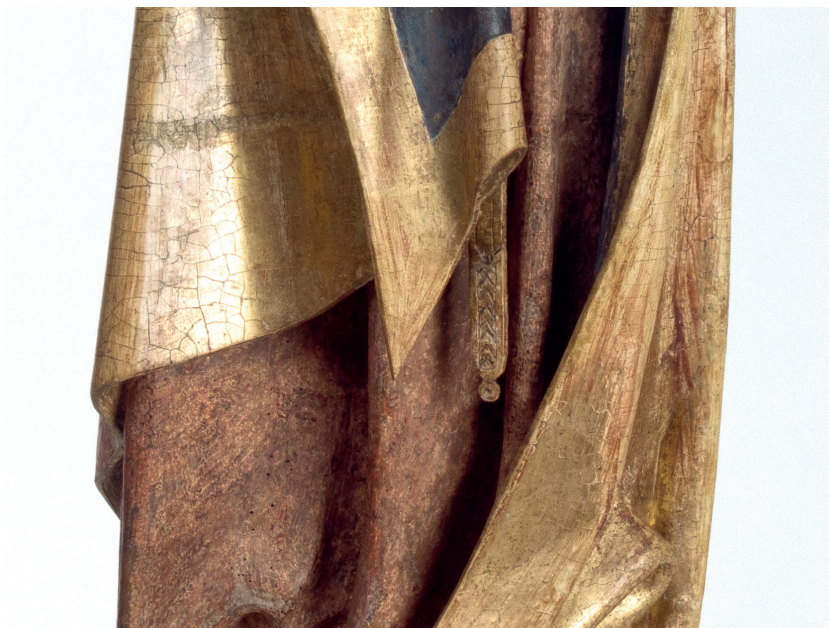
Christiaan: Ja, iedere maandag ben ik hier. Ik ben ook vrijwilliger en help de deken mee. En dat Maria mijn grote favoriet is, toont ook mijn collectie prentkaarten van haar aan. En overal waar ik kom, tracht ik een kerk binnen te gaan om de Mariabeelden te bekijken.

Jeroen: Toen het beeld enkele jaren weg was voor restauratie, wat was er toen? Was er een ander beeld dat gebruikt werd?

Christiaan: Nee, het altaar was toen leeg. Er stond niets anders op. Of dat er toen al een processiebeeld was gemaakt, dat weet ik niet meer, dat kan ik me niet meer herinneren.

Jeroen: Het Onze-Lieve-Vrouwebeeld straalt in volle glorie. Wat valt u op als u er naar kijkt?

Christiaan: Het is een prachtig beeld. Echt prachtig. Hoe ze dat hebben kunnen maken in die tijd, dat moeten toch echte kunstenaars

Afb. 8: Detail O.-L.-Vrouw Oorzaak onzer Blijdschap van Tongeren (huidige toestand), foto-opname na restauratie in het KIK. CC-BY KIK-IRPA, Brussel, fotonummer KNoo2175

zijn geweest. Als je goed kijkt, dan zie je dat de druiventros in Maria haar hand niet volledig is. Er ontbreekt één druifje, want dat heeft het Kind in zijn linkerhand vast. Volgens mij wil dat zeggen: U bent de enige uitverkorene onder alle vrouwen. Gij zijt mijn moeder, gij zijt uitverkorene. En als je korter bij het beeld komt staan, dan zie je die heel fijne details en onderaan daar hangt ook iets. Dat zou iets van hare riem moeten zijn (afb. 8) en ze heeft hele mooie, lange, prachtige haren.

De achterkant van het beeld is ook uitgewerkt en ook hier weer met prachtige haren. Naast het beeld op de grond staan enkele handboeien. Dat verhaal heeft ook iets met Onze-Lieve-Vrouw te maken. Dat zijn de kettingen van twee Tongerse katholieken, volgens de legende hé, die waren gevangen genomen in het Heilige Land.¹¹ Ze hebben gebeden tot Onze-Lieve-Vrouw van Tongeren en zijn de volgende dag hier aan het beeld wakker geworden. Uit dank hebben ze hun boeien bij het beeld achtergelaten. Het is een heel oud verhaal.

Er zijn ook andere verhalen, maar of het waar is, dat weet ik niet. Het is één keer geweest dat de Kroning niet is uitgegaan omdat het regende. De priester, of iemand anders, kwam 's morgens binnen en

11 Dit verhaal is ook opgenomen in: H. Van de Weerd, *Onze Lieve Vrouw van Tongeren Oorzaak onzer Blijdschap. Geschiedkundig overzicht*. Tongeren, [1946], p. 28-30.

zag voetstappen tot buiten en de sleep van haar mantel was met slijk besmeurd. En dan zeiden ze: “Wij hebben gezegd dat Onze-Lieve-Vrouw niet buiten mocht, maar ze is zelf rond geweest”. Een heel mooi verhaal.

Het cultusobject is ‘zeldzaam en onmisbaar’. Het is om die reden dat het sinds 2017 is opgenomen in de Topstukkenlijst van de Vlaamse Gemeenschap.¹² Het kreeg volgende motivatie mee: “Het beeld van Onze-Lieve-Vrouw met kind, genaamd Oorzaak onzer Blijdschap is van bijzondere betekenis voor het collectieve geheugen omwille van zijn functie als devotie- en processiebeeld van bij zijn ontstaan in 1479 en de traditie van de kroningsfeesten tot op vandaag. Het beeld heeft zijn oorspronkelijke rijke polychromie grotendeels bewaard en schaarst zich stilistisch in een sculpturale traditie van de Maaslandse regio Tongeren – Luik. Dit verleent het een belangrijke ijkwaarde en schakelfunctie. De tegelijk verheven, gracieuze en beminnelijke uitstraling, en de zeer verzorgde afwerking van het beeld tonen dat de anonieme beeldsnijder en stoffeerder erin geslaagd zijn op een hoogst verfijnde, tijdloze manier vorm te geven aan de opdracht tot het vervaardigen van een devotie- en processiebeeld.”¹³

Het eeuwenoude beeld heeft een belangrijke kunst- en cultuurhistorische waarde die nog steeds vele mensen op allerlei manieren weet te beroeren. Zoals Christiaan het in zijn eigen woorden nadien bij een nagesprek nog aangaf: “Het is een Mariabeeld dat met haar glimlach reeds vele harten heeft veroverd.” Het is bijzonder erfgoed dat we moeten blijven koesteren, mensen blijvend voor warm moeten maken en blijvend een toekomst moeten geven, hetzij vanuit een religieuze, toeristische of andere invalshoek. Ook de vele verhalen rond het beeld hebben hun waarde en dragen bij tot de appreciatie en het gebruik. Het interview maakte dit nog eens duidelijk. Met deze bijdrage wordt opnieuw een bijzonder gebruik voor de toekomst gedocumenteerd en bewaard.

12 Het beeldhouwwerk is beschermd sinds 8 december 2017 en deze bescherming werd gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad op 25 januari 2018 (p. 5811).

13 Belgisch Staatsblad, 25 januari 2018, p. 5811. Deze motivatie is ook opgenomen in de Topstukkenlijst online: <https://topstukken.vlaanderen.be/topstukken/topstuk?id=588> (bezoekt op 12 maart 2024).

Playing the French hunting horn on the Flemish Inventory of Intangible Cultural Heritage

Debora Plouy & Anaïs Verhulst

The musical art of playing the French hunting horn was inscribed on the Flemish Inventory of Intangible Cultural Heritage in 2019. In 2024, the playing of Fürst-Pless- and Parforce hunting horn was also inscribed on that list. To illustrate the importance of ethnomusicological fieldwork in safeguarding musical practices, this article discusses the processes that led to these recognitions.

In safeguarding intangible heritage, it is crucial that heritage communities retain control over their practices, deciding what to transmit and how. Heritage institutions can facilitate the safeguarding. To do so, CEMPER adapted existing models to explore the viability and sustainability of music traditions and applied these to the hunting horn practices in Flanders. Bringing the expertise of heritage professionals and the bottom-up initiative of the heritage communities together, fieldwork turned out to be a key tool to engage the Flemish groups who play the hunting horn to identify the tradition's strengths and weaknesses, and to assist the communities in developing appropriate safeguarding actions for hunting horn in Flanders, Belgium.

Our Lady Cause of Our Joy (Tongres). A medieval fragment in circulation

Jeroen Reyniers

On 16 March 2023, Jeroen Reyniers delivered a lecture on relics in the basilica of Tongres (Tongereren). Among the many attendees was a citizen named Christiaan Doucet. After the lecture, he proudly presented the speaker a fragment of the basilica's famous statue of Our Lady. The medieval Mary statue is rare and indispensable. Since 2017, it has been protected as an important piece of cultural heritage and is included in the list of Flemish masterpieces (Vlaamse Topstukkenlijst). Christiaan did not damage the statue, but received the piece from his mother years ago. It came into her possession in 1946 when the medieval sculpture fell to the ground. Fragments of the statue's forehead were up for grabs at the time. Christiaan's mother took a piece home, and then it has developed its own significance. Since 1946, the fragment has been considered as a relic and Christiaan always carries the piece of wood with him in his wallet. As a result of this event, Christiaan was interviewed about his personal treasure.

The conversation brought to light that Christiaan attends the seven-yearly Coronation Festivities (Kroningsfeesten) in Tongres each time and views the large medieval statue in the Basilica on a weekly basis. He is curious whether his object is indeed from the statue, but he ultimately decided not to investigate further. The process is costly and requires sacrificing a piece that he cannot retrieve afterwards, as it must be burned in the laboratory to obtain

results. Nevertheless, Christiaan is convinced that the fragment in his wallet originates from the important statue. It also emerged that several other fragments from 1946 are still circulating in Tongres. Christiaan is considering to donate his treasure back to the Basilica of Tongres in the future. As a devout man, he spoke extensively about the emotional value of his fragment and the importance of Our Lady in his life.

“These Words Are My Anchors”. The Emancipating Potential of Colonial Language

Jose Tojo & Marlous van den Akker

This essay addresses the question of how Maroons from Suriname, whilst being confronted with discrimination and marginalization, negotiate their cultural identity. The work is based on a heritage application submitted to KIEN, the Dutch Centre for Intangible Cultural Heritage, which oversees national coordination of the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. In 2023, one of the authors of the essay requested KIEN to add Maroon dance, music and oral traditions to the organization’s Heritage Network (i.e. an online overview of cultural practices performed in the Netherlands). The submission ended up on the desk of the other author of this work, an anthropologist, where it initially sparked feelings of discomfort. From the latter’s point of view, the application read as a colonial text that relied on an idiom reminding of white domination

and oppression. This unease then led to conversations between the two authors, together exploring the matter. This essay is about how this dialogue evolved and discusses the complex interactions between processes of self-representation, stigmatization, the internalization of colonial world views and convictions, and emancipation. The essay attempts to contextualize the KIEN application regarding how colonial pasts continue to shape contemporary social relations, for instance in terms of racism, colourism and the ongoing effects of divide and rule tactics. The essay describes how both authors’ perspectives eventually shifted, and it argues that true decolonization can only begin at the most personal level. That is, in connections between one human being and another, and where attentive listening, willingness, mutual respect and meeting in middle grounds gets priority over actual tangible output.

Thomas Matei (1981) is kunst-historicus (KULeuven, 2005) en werkt sinds 2021 voor Bûmplanters en is coördinator van de aanplantingen die in Brussel door de organisatie worden gerealiseerd. Hij is de verantwoordelijke van de erfgoedprojecten waaronder *La Fidélité Future*. Hij volgt in het kader van een meester-leerling traject, ondersteund door de Vlaamse overheid dienst erfgoed, een tweejarig traject (2024-2025) bij pomoloog Eddy Vets, stichter van de *Pomona Belgica* te Itegem (provincie Antwerpen).
thomas.matei@buumplanters.be

Debora Plouy (1995), stafmedewerker immaterieel erfgoed bij CEMPER. Debora studeerde in 2016 af als bachelor in sociaal werk en behaalde in 2019 een master in de sociale en culturele antropologie. Het is haar doel om mensen te empoweren. Sinds 2022 is ze stafmedewerker bij CEMPER. In deze functie helpt ze het Vlaamse en UNESCO beleid rond immaterieel erfgoed te implementeren. Ze ondersteunt erfgoedgemeenschappen bij het borgen van hun praktijken en volgt immaterieel erfgoedprojecten op
debora.plouy@cemper.be

Janna oud Ammerveld (1991) werkt als hbo-postdoc onderzoeker bij het Meertens Instituut, als onderdeel van het SPRONG-project 'Verbeelding in Transitie'. Daarnaast werkt ze deeltijds bij de Universiteit Utrecht als postdoc onderzoeker binnen het EU Horizon Europe project PITCH, dat zich focust op de rol van erfgoed in het Groningse landschap bij het vertellen van het verhaal over de lokale gasextractie. Ze behaalde haar PhD in de kritische erfgoedstudies aan *University College London* in 2022. Dit onderzoek volgde de invloed van klimaatverandering op het werk van erfgoedbeleidsmakers in Engeland en Zweden.
janna.oudammerveld@meertens.knaw.nl

Jeroen Reyniers (1989) is wetenschappelijk medewerker bij het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) in Brussel. De voorbije jaren specialiseerde hij zich in de studie van relieken en reliekschrijnen. Zijn materiaal-technische invalshoek geeft nieuwe inzichten rond materiaalkeuzes, gebruiken en eeuwenoude tradities van zulke cultusobjecten. Momenteel is hij coördinator van het PaReS – Painted Relic Shrines in Situ project (BRAIN-be 2.0), een samenwerking tussen het KIK, de Universiteit van Antwerpen en de Université libre de Bruxelles. Hierbij worden tien houten beschilderde reliekschrijnen in Belgische kerken, en die de Beeldenstorm van 1566 hebben overleefd, wetenschappelijk bestudeerd. Eveneens schrijft hij een doctoraat over het fenomeen van houten beschilderde reliekschrijnen in de Lage Landen vóór 1566.
jeroen.reyniers@kikirpa.be

Academische artikels

Karen François & Dylan Descamps, Etnowiskunde: Bourdieue toegepast op ongelijkheid binnen wiskundeonderwijs 129

Essays

Jan Willem ten Bruggencate – De Disneyficatie van Andersens Zeemeermin 147

Amber Idzinga – Nevel, boswezen, of dwalende ziel? Over de witte wieven en witte juffers in Nederlandse sagen 157

Thomas Matei, *La Fidélité* (1798-1819). Pomologisch levenswerk van Jan-Baptist Van Mons (Brussel 1765 - Leuven 1842) en internationaal verspreidingscentrum van Belgische fruitrassen 165

Debora Plouy & Anaïs Verhulst, Jachthoornblazen op de Inventaris Vlaanderen van het Immaterieel Cultureel Erfgoed 183

Jeroen Reyniers, O.-L.-Vrouw Oorzaak onzer Blijdschap van Tongeren. Een middeleeuws fragment in omloop 199

Jose Tojo & Marlous van den Akker, “Deze Woorden Zijn Mijn Ankers”. Het Emanciperende Potentieel van Koloniale Taal 213

Luk Indesteege & Pieter Neirinckx, “Zijn wij erfgoed? Dat wist ik niet!” Ervaringen bij het verzamelen van immaterieel-erfgoedpraktijken in Belgisch-Limburg anno 2021-2024 227

Sporen

Pieter Deknudt, Troost is een teamsport 241

Onderzoek

Janna oud Ammerveld, “Hallo toekomst!” Een etnografie van de transitie naar een bibliotheek voor de toekomst in Amsterdam-Zuidoost binnen het SPRONG-project ‘Verbeelding in Transities’ 253

Susanne Verborg, De Kennisbank van KIEN: een database voor kennisdeling 265

Recensies

* **Ned Blackhawk**, *De herontdekking van Amerika. Het inheemse perspectief van de geschiedenis van de Verenigde Staten* (Rik Pinxten) 271

* **Lieve Blancquaert**, *Wij zijn Europa. Ontmoeting met een continent* (Paul Catteeuw) 274

* **Jan Brokken**, *De ontdekking van Holland* (Theo Meder) 275

* **Theresa Häusl**, *Kuriere, Kunstagenten und Mäzene. Repräsentationskultur und Patronagestrategien der habsburgischen Generalpostmeister Thurn und Taxis (16./17. Jh.)* (Marc Jacobs) 278

* **Henri Heimans & Dirk Verhofstadt**, *KZ syndroom. Een litteken dat nooit verdwijnt* (Rik Pinxten) 282

* **Willy Katzenstein**, „*Der Freiheit Wimpel weht am Mast*“. *Selbstzeugnisse eines westfälischen Juden zwischen Assimilation und Emigration. Eingeleitet und kommentiert von Johannes Altenberend* (Paul Catteeuw) 286

* **Timothy Lloyd (ed.)**, *What Folklorists Do. Professional Possibilities in Folklore Studies* (Marc Jacobs) 288

* **Henk Mees**, *De vergeten kampioen. BVV in 1948* (Paul Catteeuw) 291

* **Björn Rzoska**, *Gedeelde grond* (Paul Catteeuw) 293

* **Martin Schoups**, *Meesters van de straat. Strijd om de publieke ruimte in Antwerpen, 1884-1936* (Marc Jacobs) 295

* **Kees Schulte Nordholt & Harry Poeze**, *Merdeka. De strijd om de Indonesische onafhankelijkheid en de ongewisse opkomst van de Republiek 1945-1950* (Paul Catteeuw) 299

* **Jos Van Beurden**, *Inconvenient Heritage. Colonial Collections and Restitution in the Netherlands and Belgium* (Paul Catteeuw) 300